

تاریخ نشر در انترنیت:

پنجم ماه می سال میلادی 2011

وزن شعر

درس اول بخش اول

معرفی سطحی برخی مطالب آغازین

دانشمند بزرگ به نام داکتر پرویز ناقل خانلری در کتاب «وزن شعر فارسی» در باره وزن شعر مینویسد:

«وزن [وزن شعر] نظم و تناسبی است در اصوات؛ و در شعر به جای اصوات کلمات است؛ و کلمه شامل چند صوتِ ملفوظ است که به مواضعه میان اهل زبان، نشانه معنی خاصی باشد.

پس در تقسیم کلمه به اجزای آن، کوچکترین جزیی که می توان یافت، واحدِ ملفوظی است که اگرچه خود از اجزای کوچکتری ترکیب یافته اما با یک دم زدن بی فاصله و قطع، ادا میشود و گوینده و شنونده آن را به عنوان «واحدِ گفتار» ادراک میکنند. هریک از این واحد های گفتار را اکنون هجا می خوانند و نزد دانشمندان پیشین، مَقَطَع خوانده میشد.

بنابراین مقدمه، واحد وزن [وزن شعر] هجاست و این نکته یی است که مورد اتفاق همه است و در آن، اگر مگر راه ندارد. « (صفحه 93 آن کتاب)

یک مثال می آوریم:

بشنو از نی چون حکایت می کند

و از جدایی ها شکایت می کند

(مثنوی معنوی)

این دو مصراع را **تقطیع** میکنیم؛ یعنی قطعه قطعه یا پارچه پارچه میسازیم به **هجاها**.

شماره	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	بش	نَ	وَز	نی	چون	ح	کا	یت	می	کُ	ند
2	وَز	جُ	دا	یی	ها	شِ	کا	یت	می	کُ	ند

طوریکه دیده می شود، هر **مصراع** این بیت زیبا به **یازده هجا** تقطیع شد.

هجا های شماره 1، 3، 4، 5، 7، 8، 9، و همچنان 11، هجاهای **دراز** یا بلند هستند.

و هجاهای شماره 2، 6 و 10، **هجاهای کوتاه** می باشند.

اگر خواسته باشیم به عوض تلفظ تمام هجاهای کوتاه این شعر، یک **هجای کوتاه** یعنی (ق) را بخوانیم و به عوض تلفظ تمام هجاهای دراز این شعر، یک **هجای دراز** یعنی (دَم) را بخوانیم، چنین یک سلسله حاصل میشود که معنی ندارد اما در شناختن وزن این بیت ما را کمک میکند:

شماره	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	دَم	قَ	دَم	دَم	دَم	قَ	دَم	دَم	دَم	قَ	دَم
2	دَم	قَ	دَم	دَم	دَم	قَ	دَم	دَم	دَم	قَ	دَم

بدون جدول، چنین می خوانیم:

1- **دم ق دم** دم دم ق دم دم دم ق دم

یا چنین می خوانیم:

2- دم ق دم دم دم ق دم دم دم ق دم

یعنی یک بار **دم ق دم**

و دو بار دم ق دم دم

دوستانی که با علم عروض آشنایی دارند، چنین می خوانند:

فاعِلَاتُنْ فاعِلَاتُنْ فاعِلُنْ

و یا

فاعِلُنْ مُسْتَفْعَلُنْ مُسْتَفْعَلُنْ

این نیز معنی ندارد اما وزن شعر را نشان میدهد. فاعلاتن، فاعلن و مستفعلن در علم عروض به نام افاعیل یاد میشوند. مزید بر اینها افاعیلِ دیگر نیز وجود دارد. در آموزش وزن شعر، به شیوه‌ی که ما در پیش گرفته ایم، به افاعیل **نیاز نداریم**.

معمول است که هجاهای کوتاه، با علامه (U) و هجاهای دراز، با علامه (—) نشان داده شوند یعنی:

هجای کوتاه = U

هجای دراز = —

بیاید وزن این بیت را چنین بنویسیم:

شماره	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	—	U	—	—	—	U	—	—	—	U	—
1	دَم	قَ	دَم	دَم	دَم	قَ	دَم	دَم	دَم	قَ	دَم
2	دَم	قَ	دَم	دَم	دَم	قَ	دَم	دَم	دَم	قَ	دَم

و خود آن بیت مولوی را با علامه‌های هجاهای کوتاه و دراز چنین می‌آوریم:

شماره	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	—	U	—	—	—	U	—	—	—	U	—
	دَم	قَ	دَم	دَم	دَم	قَ	دَم	دَم	دَم	قَ	دَم
1	بش	نَ	وَز	نِ	چون	ح	کا	یت	می	کُ	ند
2	وَز	جُ	دا	یِ	ها	شِ	کا	یت	می	کُ	ند

اگر تنها از رنگ سیاه استفاده کنیم، چنین می‌شود:

شماره	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	—	U	—	—	—	U	—	—	—	U	—
	دَم	قَ	دَم	دَم	دَم	قَ	دَم	دَم	دَم	قَ	دَم
1	بش	نَ	وَز	نِ	چون	حِ	کا	یت	می	کُ	ند
2	وَز	جُ	دا	یِ	ها	شِ	کا	یت	می	کُ	ند

در این درس فشرده چه چیزها را به صورت **سطحی** آموختیم؟

1 - هر مصراع از هجاها ساخته شده یعنی واحد وزن شعر، **هجاست**. هر شعر را میتوان به هجاها تقطیع کرد یعنی قطعه قطعه ساخت.

2 - هجا دو قسم هست : کوتاه و دراز یا بلند.

3 - در سطح بین المللی معمول است که هجاهای کوتاه، با علامه (U) و هجاهای دراز، با علامه (—) نشان داده شوند. یعنی:

هجای کوتاه = U

هجای دراز = —

4 - با استفاده از **دَم** و **قَ** میتوان وزن شعر را به صدا در آورد و نیازی به افعال عربی نیست.

5 - بیت نخستین مثنوی معنوی تقطیع مکمل شد.

یادآوری مهم: ما هنوز تشریح نکردیم که بر اساس کدام معیارها، هجاهای **کوتاه** و **دراز** تفکیک میشوند. البته در بخشهای دیگر تشریح خواهد شد.

کارخانه گی

کوشش کنید این بیت را تقطیع کنید:

آن کیست کز روی کرم با من وفاداری کند

بر جای بدکاری چو من یک دم نکوکاری کند

نقل: در وزن هر مصراع این بیت حافظ، 4 هجای کوتاه و 12 هجای دراز وجود دارد.

شکل جدول را نیز نقل میدهم:

16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	
																الف
																ب
																1
																2

مصراع اول را در سطر 1 و مصراع دوم را در سطر 2 تقطیع کنید.

در سطر **الف** نشانه های (U) و (—) را در جاهای معین شان بگذارید.

در سطر **ب** صداهای (دَم) و (قَ) را در جاهای معین شان قرار داده به آواز بلند آنها را به ترتیب، از اول تا آخر بخوانید.

این بود پایان بخش اول درس اول.

* * *

دوستان گرانقدر انجمن رندان،

سوالات تان را در مورد این بخش، بنویسید و برایم ارسال دارید. من سوالات را یا دداشت نموده و به آنها پاسخ خواهم داد.

اگر درس را مفید دانستید، علامهٔ مربوط (خوشم می آید) را در صفحهٔ فیس بوک پچتک (کلیک) کنید. تشکر! تا بخش دیگر درس.

روز و شب شاعران به خیر!

ادامه دارد